

zi petnaest pljački koje izvrše muškarci. Ona to objašnjava činjenicom da izjednačavanje novca s kontrolom i socijalnim statusom zah-tijeva mušku logiku, dok je nasilje za žene eksplozivni produkt pritiska i strasti, u često klaustrofobičnoj kućnoj atmosferi. Tom proble-mu autorica će posvetiti poglavlje: "Intimni bijes: nasilje u braku", gdje naglašava da je središnji problem nasilnih muževa isti onaj s kojim se susreće većina muškaraca u braku: isprepletanje potrebe za intimnošću ali i za kontrolom.

Sve do ove točke autorica je jasno izjednačavala žene s ekspresivnošću, a muškarce s instrumentalnošću, no kada je riječ o djevo-jačkim bandama, transformacija od straha do ratobornosti u biti je smjena ekspresivne s in-strumentalnom predodžbom agresivnosti. Te djevojke iz iskustva znaju da ih samokontrola i samosavlđavanje neće zaštititi od toga da postanu žrtvama nasilja. Stoga u nasilju nala-ze put za kontrolu i vladanje nad drugima. Njihova agresija tako postaje instrumentalna. Agresija je u njihovu slučaju sredstvo pre-življavanja. Reputacija "loših", "opasnih", "lu-dih" djevojaka koju same namjerno stvaraju slu-ži prevenciji od toga da se postane žrtvama. Zakon koji vrijedi na ulicama, glasi: ili se bori, ili ćeš biti poražen. Razlog koji žene dovodi do ove instrumentalne upotrebe agresije nije to-liko vezan uz grupu-bandu. Izložene brutal-nom iskorištavanju, žene gube vjeru u povje-renje i intimnost.

Godinama su društvene institucije po-kušavale žensku agresiju učiniti nevidljivom. Zapravo se smatralo da žene nisu agresivne. No, 70-ih i 80-ih godina postajalo je sve teže ignorirati žensku agresiju. Muška profesional-na elita, koja ne može naći "racionalna" objašnjenja u okviru instrumentalnog pristu-pa, zaključuje: agresivne žene ili pokušavaju biti muškarci ili su jednostavno lude. Autorica ni u kojem slučaju ne zagovara postojanje or-ganizirane muške zavjere, već samo ukazuje na činjenicu da općenito može doći do ne-pravde i nesporazuma ukoliko jedna moćna grupa pokušava nametnuti svoju interpretaci-ju stvari drugoj grupi. Da bi pojasnila taj proces, autorica uzima ekstremne slučajeve žena koje ubijaju, zatim prelazi na one s opasnom

psihijatrijskom etiketom agresivnih žena, te govori i o kontroverzijama PMS-a.

Naposljetku, autorica ukazuje na urgen-tnu potrebu za oblikovanjem nove predodžbe koju će prihvatiti i kojom će se služiti i muškarci i žene. No kakva će ona biti, o tome možemo samo nagađati. Možda ćemo se u budućnosti sjećati agresije kao sramotnog razdoblja naše primitivne prošlosti. Odgojene u androcentričnom svijetu, žene već dosta znaju o muškom nasilju. No tek kad oba spola počnu istinski komunicirati i slušati jedni dru-ge, ženska agresija neće više biti podložna re-definiranju i ignorirana.

Kada bismo svi pokušali odgovoriti na barem dio pitanja koje ova knjiga otvara, možda bismo prije dokučili tu novu pre-dodžbu agresivnosti te tako pomogli sebi, a možda i spasili mnoge druge.

Hana Francetić

Ognjen Čaldarović

SOCIJALNA TEORIJA I HAZARDNI ŽIVOT

Biblioteka "Razvoj i okoliš", HSD, Zagreb, 1995., 273 str.

"Sociologija rizika' je možda trenutno najbolji naziv za... specifičnu poddisciplinu sociologije, koja ispituje smisao življenja u rizičnoj civilizaciji, načine proizvodjenja ri-zične normalnosti, načine utvrđivanja stup-njeva (prihvatljivosti) rizika, kao i tipičnost ljudskih reakcija prema pojedinim rizičnim si-tuacijama" (str.15.). Već u predgovoru autor definira predmet ove knjige: smatrajući da živimo u "društvu rizika" (U. Beck), on pristu-pa problemima analitički, želeći definirati ulogu sociologije. Proučava različite dimenzi-je rizika, razloge njihova prihvaćanja ili odbi-janja te dileme o socijalnoj cijeni koju neko društvo plaća za regulaciju nekog rizika.

Knjiga se sastoji od pet poglavlja: prvo raspravlja osnovne pojmove koji se koriste na polju rizika, drugo govori o osnovnim osobinama rizika i hazarda s obzirom na istraživanja u društvenim znanostima, treće o ulozi rizika u socijalnoj okolini, u četvrtom se poglavlju iznose rasprave o socijalnoj teoriji i rizicima, a u petom osnovni zaključci.

Rizici su najčešće povezani s postojanjem straha, opasnosti i anksioznosti. Neki su svojevrijedno, samostalno i svjesno izabrani, a za neke vrijedi upravo obratno. Neki su vezani uz određene dobne skupine i profesije. Mogu biti neočekivani i nepredvidljivi kao i njihove posljedice. Mogu biti lakši (malo ili gotovo nikako opasni) ili smrtonosni.

Rizici su sastavni dio suvremene civilizacije i njihov broj se svakodnevno povećava, ali je njihova "prednost" u tome što se većinom mogu kontrolirati, te je jedna od osnovnih zadaća suvremenih znanosti i tehnologije razvijanje socijalnih mehanizama za nadzor rizika. Danas se zaštitom od rizika bave različite neovisne agencije kojima je država dala moć (npr. stručnjaci u znanstvenim laboratorijima i istraživačkim centrima).

Knjiga analizira u prvom redu tehnološke rizike koji su izvor ljudske djelatnosti, normalna posljedica tehnološkog društva, ali nisu očiti javnosti. Oni su također posljedica ljudskog djelovanja, te ih možemo tretirati kao intencionalne. No, važno je spomenuti i onu drugu vrstu rizika - prirodne koji su samoprepoznatljivi, vidljivi, "dani". Javnost se protiv njih ne buni jer su nužni. Podložni su nadzoru posljedica ako se društvo unaprijed organizira na što bezbolnije njihovo podnošenje.

Autor daje različite definicije i tumačenja rizika i hazarda te je, po Cutteru, rizik određenje stupnja hazarda (opasnosti) i samim tim je mjerljiv. On nadalje tvrdi da je rizik socijalno konstruirana činjenica, tj. postoji neovisno o tome je li ga društvo registriralo. No, hazard prerasta u rizik tek onda kad je socijalno prepoznat. Wynne pojmove rizika i hazarda apstrahira iz specifičnih situacija u kojima se događaju. Po Rennu, rizik i hazard su objektivna svojstva nekih situacija, materija i procesa. Luhman tvrdi da je rizik posljedica odluke pri kojoj možemo doživjeti gubitak.

Hrvatska autorica Čorkalo kaže da je hazard događaj u okolini koji u sebi sadrži prijetnju za ljude i objekte. Faugeres i suradnici tvrde da se problem rizika neće nikada u potpunosti riješiti. No, oni uvode pojam "prihvatljivog" rizika - onog koji je u okviru zajednice dopušten. Sam je rizik moguća opasnost koja je manje ili više predvidljiva.

Autor navodi i objašnjava neke od osnovnih pojmova kojima se koristi sociologija rizika. Tako *familijarizacija* podrazumijeva navikavanje zajednice na neki rizik. *Anksioznost* je važan koncept u sociologiji rizika; njezina razina može utjecati na ponašanje ljudi, stimulirajući ih na veću osjetljivost na hazard (rizik) ili ih usmjeravajući da mu se odupru. Ona je tim veća što se iskustvo nekog rizika više puta ponavlja. *Nesigurnost (neodređenost)* predstavlja neutvrđivanje nekih od karakteristika elementarnih rizičnih situacija, i to zbog nepoznavanja ili iz nekih drugih razloga. Standardi rizičnog ponašanja se *normaliziraju* (postaju norme ponašanja u društvu), jer zajednica kolektivizira individualno poduzimanje rizika (npr. auto-piste). Uloga *eksperimenta*, koji tumače javnosti (*laicima*) rizičnu situaciju, jest od krucijalne važnosti. Njihovo ponašanje je pitanje etičkog kodeksa, i to u situacijama kada je teško odvagati smije li se neka informacija u potpunosti objaviti zbog eventualnih negativnih posljedica. Važno je i povjerenje koje javnost može dati (ili uskratiti) legitimiranim autoritetima. Analiziraju se i sljedeći operativni pojmovi: probabilitet izbijanja nekog rizika (šansa pretvaranja neke opasnosti u konkretan rizik); internacionalnost rizika; kvantifikacija rizika (postupak kojim se ustanovljuju granice (ne)prihvatljivosti izloženosti nekom riziku); relativizacija apsolutne vrijednosti rizika (za sprečavanje rizika neka zajednica će odvojiti golema sredstva, dok se tome u drugoj neće pridavati važnost).

U društvu vlada mišljenje da se povećava broj rizika, ali isto tako i broj mehanizama koji ga reguliraju. Da bi se razvili ti mehanizmi, važno je uvidjeti kako se rizici percipiraju. O percepciji ovise i reakcije ljudi. Od svih elemenata tri su najvažnija: sama percepcija tj. prijam okolišnog stimulusa uz pomoć senzornih osjetila, potom kognicija - stvaranje

smisla događaja, te proces akcije. Ovaj posljednji ovisit će upravo o iskustvima pojedinca u vezi s problemom - predma ulogu imaju i predrasude i simboličko sudjelovanje u riziku. Konkretno znanje je pozitivno korelirano s razvojem različitih strategija za suočavanje sa situacijama. Što se tiče ljudskih uvjerenja, ona se mijenjaju iznimno sporo, osobito ako se ljudi suoče s podacima koji im ne idu u prilog. Stoga mijenjanje stavova često ovisi o metodi "vlastite kože"; drugim riječima, potrebno je nešto osobno doživjeti da bi se mišljenje o tome promijenilo. Mnoga istraživanja su ipak pokazala da se prva iskustva rijetko mijenjaju i da imaju utjecaj na kasnija. Autor tu navodi različite teoretičare rizika i njihovo gledanje na percepciju rizika.

Sažeto kazano, *stav prema nekom riziku ovisit će o familjarizaciji s tim rizikom, o socijalnom kontekstu, o tome je li rizik svojevremeno izabran ili nametnut, je li poznat ili nepoznat te o tome kako je prezentiran u javnosti*. Isto tako, manje dramatične rizike lakše zamišljamo, dok si one sa smrtnim ishodom i one koji nanose višestruku štetu teško predočavamo. Važne su varijable socioekonomskog statusa te udaljenost mjesta prebivališta od rizične situacije. Zaključeno je također da se lakše podnose rizici iz kojih prizlazi korist. Pozornost javnosti usmjerena prema nekom riziku veća je ako je kontrola nad njim manja. Interesantno je da javnost posvećuje veću pozornost rizicima koji su povezani s institucijama kojima ne vjeruje, pri čemu je uloga masovnih medija u približavanju rizika javnosti nezaobilazna. Stavovi o rizicima u prvom redu ovise o vrijednostima na kojima se temelji ukupno društveno ponašanje.

Komunikacija rizika predstavlja sustav različitih postupaka kojima se rizik prenosi ("komunicira"), pa čak i nameće javnosti. Ma koliko mučna i teška, ona se čini nezaobilaznom. S jedne strane informacije nalazi se pošiljalac (ekspert, novinar itd.), a sa druge javnost. I ovdje je česta pojava međusobnog nepovjerenja te mnogi autori smatraju da je od primarne važnosti da se o rizičnoj situaciji/pojavi, ma koliko ona bila opasna, javno raspravlja. Odnosi javnosti i eksperata mogu se poboljšati uvođenjem te iste javnosti u proces donošenja odluka o rizičnim situacijama.

U posljednjem desetljeću razvila se posebna metodologija i niz metoda uz pomoć kojih se rizici pokušavaju znanstveno proučavati kako bi se smanjile njihove posljedice. Općenito, ta se metodologija naziva *procjena rizika (risk assessment)*, a sastoji se iz četiri dijela: konstatacija (identifikacija rizika), procjena (učinak rizika), evaluacija (ukupno djelovanje na okoliš) i upravljanje rizikom (mehanizmi kontrole).

U suvremenoj znanosti postoji niz pristupa proučavanju rizika, od kojih su neki sociologiji bliži a neki dalji. Osnovno pitanje koje se postavlja u metodologiji proučavanja rizika jest ono o društveno prihvatljivoj razini rizika. To pitanje i dalje ostaje neriješeno.

Prvi problem kojim se autor bavi u trećem poglavlju jest pitanje etičkih aspekata tehnološkog rizika. Posjeduje li itko pravo odlučivanja u ime javnosti o postavljanju objekata koji će ugroziti biološku sredinu i stanovništvo određenog kraja? Koncept koji se sve više rabi u sociologiji rizika jest "sigurnosna kultura". To je zahtjev za demokratskim upravljanjem, tj. pravo svih članova zajednice na odlučivanje o rizicima. Nažalost, pojam se ne može definirati "...ukoliko se ne raspolože zadovoljavajućom socijalnom teorijom" (str. 189).

Podjednaka raspoređenost rizika nije moguća poradi situacijskih uvjeta - nisu sva područja jednako pogodna za smještanje različitih pogona - te je načelo distributivne nejednakosti uvriježeno. Ipak, osnovno bi pravilo moralo biti da sve mjere i sredstva što ih zajednica poduzima ne bi li poboljšala stanje socijalne sigurnosti moraju biti usmjerena na sve članove zajednice. Kod izgradnje rizičnog objekta dolazi do niza nesporazuma: a) međusobnog nerazumijevanja javnosti i eksperata zbog upotrebe dvaju tipova jezika (svakodnevnog i stručnog); b) pogrešne procedure prenošenja argumenata lokalnoj javnosti; c) pokušaja lokalne sredine da "izvuče" korist iz projekta; d) NIMBY sindroma, tj. zahtjeva za podjednakom distribucijom rizika u zajednici.

U raspravi o rizicima i javnosti autor navodi nekoliko vrsta javnosti: onu koja jest i onu koja nije izložena rizicima, lokalnu, opću,

ekspertnu, pasivnu i aktivnu te kontekstualnu. U načelu, sve su one stalno prisutne. Javnost je sadržajno i strukturno fluidna kategorija - njezino mijenjanje ovisi o unutarnjim i vanjskim konfliktima.

Tehnologija i rizici koje ona proizvodi naše su neizbježno okruženje. Ipak, postavlja se pitanje koliko sigurno je "dovoljno" sigurno i koliko su ljudi spremni prihvatiti rizik? Odgovor može glasiti: procjena potrebne razine sigurnosti je socijalizirana i uokvirena postojećim vrijednostima, a isto tako i mehanizmima tehničke naravi, kojima se utvrđuju tehnički standardi sigurnosti. Neka istraživanja su pokazala da se pri uporabi energetske potencijala javlja otpor javnosti koji je najmanji u slučaju proizvodnje električne energije putem hidroelektrana, a najveći kod izgradnje i uporabe nuklearnih. Interesantan je podatak da su se prije nekoliko godina sve hrvatske općine izjasnile protiv provođenja istraživačkih radova i izgradnje skladišta za štetni otpad.

Danas ne postoji općeprihvaćena socijalna teorija rizika. Ono čime raspolažemo različiti su pristupi (koncepti, tvrdnje) koji ističu različite dimenzije istraživanja rizika i hazarda. Tako tehnički pristup polazi od činjenice da su rizici i hazardi objektivno postojeći i da se njihovo postojanje može objektivno utvrditi te se mogu poduzeti mjere za njihovo kontroliranje. Ekonomski pristup također uzima društveni rizik kao danost. Osnovne kategorije kojima se služi jesu stupanj korisnosti i štete koji se očekuje, izražen u novčanim jedinicama.

Prema Krimskom, istraživanja rizika u društvenim znanostima razvijaju se u dva različita ali komplementarna pravca. Prvi je individualizam, gdje najveći doprinos daje psihologija, baveći se objašnjavanjem subjektivnih prosudbi pojedinaca o društvenim rizicima. Drugi je kontekstualizam, za čiji su razvitak najzaslužnije kulturalističke teorije. Sociološka istraživanja naglašavaju dimenzije kojima drugi pristupi ne posvećuju pozornost. To su, primjerice, značenje socijalne skupine, socijalno okruženje, vrijednosti i njihova uloga pri odlučivanju, društveni kontekst, vlast, odnosi moći... Stoga se ova perspektiva plod-

no isprepleće s drugim pristupima, kao što su kulturološki, socijalna arena rizika, socijalna drama rizika, socijalna amplifikacija rizika i kontekstualni pristup rizicima.

Što se tiče tipova istraživačkih postupaka i metodologija, postoji velika sličnost između onih primjenjivanih u nas i u inozemstvu. Ipak, većina istraživanja u nas bila je vremenski ograničena zbog suženih financijskih mogućnosti. Osim toga, kontekst javnosti u nas je generaliziran; pitanja energetske probleme tako su samo dio općih društvenih problema. Tu je još i razlika u strukturiranosti. Naša javnost nije (ili je nisko) strukturirana, što znači da je nenaviknuta na dijalog i procjenu svoje uloge i važnosti.

U zaključku autor navodi ključne sociološke probleme rizika u suvremenom društvu. Kako kročiti u budućnost a da se stupanj rizičnosti ne poveća? Kako zajamčiti sigurnost, odnosno kako osigurati da se društvo ne upušta u rizike čije posljedice (još) ne može sagledati? Kako održati međusobno povjerenje vlasti i javnosti na razini svakodnevice? Naposljetku, kako ustrojiti društvo koje će uživati prednosti tehnološkog okruženja bez *strukturne* ovisnosti o proizvodnji rizika? Kada je riječ o tehnologiji, autor tvrdi da je ona neizbježnost suvremenog života, ali i da je njezina prihvaćenost ograničena na društvene sfere u kojima je tehnologija nezamjenjiva. Ova tvrdnja ostaje upitna, jer je evidentno da se većina zemalja u svijetu odlučila za "tehnički ustroj" kao najdjelotvorniji. Hoće li tehnologija ostati nezaobilaznom komponentom društva ili će se njezina uloga smanjivati, ovisi i o razvoju ekološke svijesti kao bitnog preduvjeta daljnje egzistencije.

U tekstu je uočljiva autorova želja za egzaktnim definiranjem pojmova rizika i hazarda. Ipak, ti su pojmovi ponegdje tretirani kao identični, dok se na drugim mjestima inzistira na njihovoj različitosti (super- i subordiniranosti). Možda je i to dokaz kako je sociologija rizika još uvijek u razvojnoj fazi. Knjiga *Socijalna teorija i hazardni život* nesumnjivo je važan doprinos toj disciplini, koja je od vitalnog značenja u vremenu strelovitog narušavanja ekoloških temelja našeg postojanja.

Ivana Šoljan